

УДК 930.2:94(477)«1941/1945»

DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2019.175865>

Ковальська Леся Андріївна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних систем управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса
dreamlife.lesya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1579-7708>

УПРАВЛІНСЬКА ДОКУМЕНТАЦІЯ ЯК ГОЛОВНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Мета роботи. *Окреслення інформаційних властивостей і комунікаційних особливостей функціонування й зберігання корпусу архівних документів радянського руху Опору у роки Другої світової війни, визначення їх керівної ролі у формуванні соціальної реальності в умовах війни. **Методологія дослідження** передбачає застосування спеціалізованих методів теорії документу, інформології і соціальної комунікації для виявлення інформаційних аспектів документних джерел Другої світової війни і встановлених ними комунікаційних зв'язків у суспільстві. Застосування визначених методів опрацювання документального корпусу дозволить простежити рух задокументованої інформації і вплив на формування ієрархічних структур влади в умовах війни і фактичної неієздатності конституційних органів управління радянською державою. **Наукова новизна роботи** полягає у визначенні можливостей і впливу управлінської документації років війни на процеси соціальної взаємодії у радянському суспільстві, уведення управлінських документів у науковий дискурс теорії документа, інформології і теорії комунікації. **Висновки.** З'ясовано інформаційно-комунікаційне значення документів сфери управління з поміж інших видів документальних джерел й необхідність їх залучення до наукового дослідження історичних процесів на базі тематичного комплексу архівних документів.*

Ключові слова: документальне джерело, документознавство, джерелознавство, соціальна комунікація, управлінська документація, Друга світова війна.

Ковальская Леся Андреевна,
кандидат исторических наук, доцент,
доцент кафедры информационных систем управления
Донецкого национального университета имени Василя Стуса

УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ДОКУМЕНТАЦИЯ КАК ГЛАВНЫЙ ИНФОРМАЦИОННЫЙ ИСТОЧНИК ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Цель работы. *Определение информационных и коммуникационных особенностей функционирования и хранения корпуса архивных документов советского движения Сопротивления в годы Второй мировой войны, их роли в формировании социальной реальности в условиях войны. Методология исследования предусматривает применение специализированных методов теории документа, информологии и социальной коммуникации для раскрытия информационных аспектов документных источников Второй мировой войны и установленных ими коммуникационных связей в обществе. Применение обусловленных методов обработки документального корпуса позволит проследить движение документированной информации, её влияние на формирование иерархических структур власти в условиях войны и фактической недееспособности конституционных органов управления советским государством. Научная новизна работы заключается в определении влияния военной управленческой документации на процессы социального взаимодействия в советском обществе, введение управленческих документов в научный дискурс теории документа, информологии и теории коммуникации. Выводы.* *Выяснено информационно-коммуникационное значение управленческих документов среди других видов документных источников и необходимость их привлечения к научному исследованию исторических процессов на базе тематического комплекса архивных документов.*

Ключевые слова: *документный источник, документоведение, источниковедение, социальная коммуникация, управленческая документация, Вторая мировая война.*

Kovalska Lesya,
PhD, Associate Professor,
Reader in social communication,
Department of Information Systems Management
Vasyl' Stus Donetsk National University

MANAGEMENT DOCUMENTATION AS THE MAIN INFORMATION SOURCE OF THE SECOND WORLD WAR

The purpose of the article *The outline of information and communication features of the functioning and storage of the corps of archival documents of the Second World War, determination of their leading role in the formation of social reality in the conditions of war. The methodology of the study involves the use of specialized methods of document theory and social communication to identify the information aspects of documentary sources of the Second World War and their established communication ties in society. The application of certain methods of processing the documentary corps will allow tracing the movement of documented information and the influence on the formation of hierarchical structures of power in the conditions of war and the actual inability of constitutional governing bodies of the soviet state. The scientific novelty of the work is to determine the influence of the management documentation of the war years on the processes of social interaction in Soviet society, the introduction of management documents in the scientific discourse of the theory of the document and communication theory. Conclusions.* *The information and communication significance of management documents among other types of document sources and the necessity of their involvement in the scientific research of historical processes based on the thematic complex of archival documents is determined.*

Key words: *document source, document science, source study, social communication, management document, World War II.*

Історичний розвиток суспільства актуалізував необхідність сталого збереження і передачі інформації прийдешнім поколінням. Зафіксована на певному носії інформація отримує статус документа, в чому простежується дихотомічна повторюваність суті двох термінів інформація-документ. З поглибленням структуризації соціуму і диференціації суспільних процесів збільшуються кількісні показники документального масиву, його формальні і видові особливості, типи їх матеріальних носіїв тощо. Перед наукою постало питання не лише організації зберігання і впорядкування наявних документних масивів, але й вироблення ефективних механізмів опрацювання і використання документів.

Теоретичним підґрунтям вивчення управлінських документів в межах теорії документу і соціально-комунікаційної теорії є роботи В. Бездрабко, Г. Боряка, І. Войцехівської, Л. Дубовіної, Я. Калакури, С. Кулешова, І. Матяш, Г. Папакіна, Г. Швецової-Водки та інших [1–9]. Мета статті полягає в окресленні інформаційно-комунікаційних особливостей функціонування і посередньо чи опосередковано конкретного зберігання корпусу архівних документів Другої світової війни, визначення їх ролі у формуванні соціальної реальності в умовах війни.

На рівні знакових систем людина формує документ, в якому знак визначається сукупністю, що становить сенс інформаційного повідомлення. Документ визначається як частина документальної системи і не може бути кантівською «рiччю у собі» незалежним від об'єктивно існуючої соціальної реальності. Науково обґрунтовану позицію зі з'ясування природи документа запропонувала Г. Швецова-Водка. Авторка запропонувала виявити ознаки, за якими стане можливим встановлення, що є документом. Серед головних ознак: «наявність соціальної інформації (знань, думок, почуттів, вольових імпульсів, що передаються від людини до людини); фіксованість інформації (здатність документа до її збереження та передавання в часі); призначеність документа для передавання інформації, як головна його функція (здіяний у інформаційній системі, що виконує функції, визначені людиною-комунікантом); речовинність (субстанціональність); семіотичний і семантичний характер» [9, 100].

Документ який виник в результаті функціонування державних, громадських, комерційних установ, В. Бездрабко пов'язує з поняттям «документальне джерело», яке виступає одним із видів писемних джерел. Основними характеристиками управлінського документального джерела є діловий стиль написання, усталені формальні ознаки, офіційні характеристики, але з різним інформаційним наповненням. До них авторка відносить такі типи документації як законодавчі акти, організаційно-розпорядчі документи і звіти установ, офіційне листування. Сюди ж акти, довідки, судово-слідчі, дипломатичні, військові документи тощо. В історичній методології дослідження стійких комплексів управлінської документації такі документальні джерела виступають як історичні акти. Необхідно брати до уваги такі характеристики інформативності документального джерела, які В. Бездрабко визначає: «в них зафіксовано постановку чи вирішення питань договiрно-правового змісту між певними юридичними сторонами і зазначено безпосередньо чи опосередковано конкретного адресата» [2].

Документальне джерело – це вид писемних джерел, який має формальні і юридичні ознаки управлінської документації, встановлює ієрархічні, документаційні й комунікаційні зв'язки владних структур суспільства. Для дослідження управлінської документації, як основи документального забезпечення функціонування органів влади, та інших видів документального комплексу Другої світової війни потрібна теоретична основа наукової галузі архівознавство. Оскільки документальні джерела, які мають історичне значення знаходяться на зберіганні в архівних установах, то ж вимагають архівознавчих методів роботи з виявлення, опрацювання і використання їх у науковому обігу.

На думку Я. Калакури, під поняттям класифікаційної схеми необхідно розуміти сукупність тих чи інших параметрів групування джерел за обраними домінуючими ознаками з метою ґрунтовного їх дослідження й отримання найповнішої та достовірнішої інформації [1]. Найбільш суттєвою ознакою представленого типу документальних джерел є спосіб відображення ними реальної дійсності, їх походження в результаті життєдіяльності

людей, засобів збереження інформації. У гносеологічному плані функція відображення історичних подій є для джерела головною. Саме вона дозволяє розглядати документальне джерело з точки зору втілених у ньому знань як основу для формування ретроспективного пізнання подій минулого.

Особливостями досліджуваного документального комплексу джерел є широке застосування управлінської документації час юридичної дії яких вже минув, а соціальний простір трансформувалася в ідеологічній, адміністративній, соціокультурній, просторовій, часовій та інших площинах. Виправданим у науковій рефлексії на документальний масив радянського руху Опору є поєднання різних класифікаційних схем з домінуючою документно-джерелознавчою основою. Доречними є принципи історичності, об'єктивності, системності, комплексності, походження, кодування і матеріального носія, відтворення інформації.

Документознавча парадигма дозволяє зробити таку класифікаційну модель документальних джерел, яка ґрунтується на впровадженні схем управлінської документації Я. Калакура, С. Кулешова, В. Бездрабко, І. Матяш та інших [1; 7; 2; 8]. Управлінська документація: документальні джерела нормативного характеру; громадсько-політична документальні джерела; організаційно-розпорядчі, протокольно-стенографічні документальні джерела і офіційне листування; планово-облікові документальні джерела; контрольні-звітні і статистичні документальні джерела.

Управлінська документація визначала стихійно утворену ієрархічну модель управління радянською державою у період Другої світової війни і різнопідпорядковану (партійну, військову, безпекову тощо) систему керівництва на початкових етапах, а також дозволила встановити схеми документальних комунікаційних зв'язків у структурі військово-політичного керівництва держави в умовах її перебудови на військовий лад. Реалізація управлінської функції в умовах війни і створення нових органів влади, мілітаризація суспільного і економічного життя держави передбачає наявність таких видів управлінської діяльності як комунікація, регулювання, контроль, забезпечення заходів загального і спеціального характеру. На думку

В. Бездрабко успішність здійснення наведених управлінських процесів залежить від конкретних умов функціонування органів державної влади, місцевих органів, підприємств, установ, і організацій [2, 36].

Поява управлінського документа відбувається за уніфікованою формою чим оптимізується процес створення, опрацювання, подальше зберігання та використання інформації у відповідних службах. На останньому етапі життєвого циклу, виходу з документообігу владних структур і входження в мережу архівної системи управлінський документ піддається експертизі цінності для передавання на постійне зберігання. Архівне зберігання дозволяє використовувати документ відповідно до закладеної в ньому ретроспективної інформації. Тобто уніфікований управлінський документ орієнтований не тільки на його безпосереднє використання управлінською системою держави, а й на зберігання в архівах, опрацювання традиційними й автоматизованими архівними системами, інформативну практику користувача архівної інформації в громадському житті й на раціональне використання його інформації науковцями як історичного джерела.

На думку С. Кулешова основною відмінністю управлінського документа від інших видів документованої інформації є юридична сила, яку він отримує в результаті оформлення державними органами влади: «дія документа як правового акта чи юридичної основи для здійснення управлінських процесів зумовлена наявністю певних реквізитів (елементів бланка, підпису, відбитку печатки, резолюції тощо). Їхня фіксація є не тільки вираженням характеристик документа з юридичною силою, а й, водночас, має відповідні правові підстави, що обумовлені законодавчими актами» [7, 16].

Так, документальний супровід радянських владних структур 1941-1945 рр. характеризується переплетінням функційного навантаження, структурного безладдя, дублюванням різного рівня органами влади. Згрупувати управлінські документи можна за подібністю функційного навантаження через переплетення законодавчої та виконавчої функцій влади у документотворенні воєнного часу. Український джерелознавець Я. Калакура у дослідженні документальних джерел з

питань історії ХХ – початку ХХІ ст. пропонує формулювати окремі ситуативні види документів групуючи їх за спільними ознаками як критеріями їхньої спорідненості [1].

Доцільним видається виокремити комплекс управлінської документації, що відображає діяльність Державного комітету оборони у виконанні вищих управлінських функцій СРСР, надзвичайних структур утворених рішеннями ДКО з функціями військово-політичного управління, з власним документообігом, який підпадає під характеристики нормативного документа. Нормативно-правові документи визначають і встановлюють правила, загальні принципи, характеристики різних видів діяльності або їх результатів. Проте надзвичайність не виключала конституційну основу державного управління й була вбудована в неї.

Документи воєнного часу, що представляють нормативну документацію, містять вимоги таємності, правила, загальні принципи, характеристики, які стосуються певних видів діяльності. Так, в умовах війни поряд з ДКО працювали підпорядковані йому конституційні органи влади. До надзвичайних органів влади належали представники конституційних органів, ресурси і виконавчо-технічний апарат яких втілювали в життя рішення надзвичайних владних структур. З ухваленням постанови про створення ДКО була сформована нова система влади в країні, на верхівці якої стояв ДКО. Другий щабель влади становили підвідомчі ДКО центральні органи влади: Ставка; РНК СРСР; ВР СРСР і інші. Третій – регіональний рівень державної влади представляли республіканські, крайові і обласні комітети ВКП(б), а також створені у прифронтових областях міські комітети оборони. Таким чином, в умовах Другої світової війни встановлена нова схема руху управлінської документації, яка чітко простежує взаємини і відносини владних структур в умовах війни та вирішення її нагальних питань [6].

Враховуючи наведені концептуальні моделі документно-комунікаційного процесу стає можливим розглянути схему руху управлінської документальної інформації в системі керівництва а також мережі бойових загонів партизансько-підпільного руху в роки Другої світової війни. Вихідним комунікантом ви-

ступає військово-політичне керівництво тогочасної держави, яке в умовах війни шляхом документотворення намагалося організувати системну фронтову оборону, важливе місце в якій відіграв радянський рух Опору [6, 13-14]. Владну ієрархію очолював Державний комітет оборони, до якого входили всі державні, політичні і громадські органи радянської влади – ДКО, ЦК ВКП(б), РНК, НКО. Як найвища ланка у державній структурі комітет оборони, творець керуючої / управлінської інформації, утворив окремі військово-диверсійні підрозділи на чолі Центрального штабу партизанського руху та республіканського Українського штабу партизанського руху, що стали другою ланкою, але підґрунтям створення партизанських загонів і підпільних організацій. Ці установи стали основною ланкою в якій формувалися документно-комунікаційні процеси виключно в системі руху Опору. Третьою ланкою руху управлінської документної інформації виступають безпосередньо партизанські загоны та підпільні організації. Вони доносять інформацію верховного комуніканта до кінцевого реципієнта, четвертої ланки комунікаційної схеми – населення окупованих територій України.

На всіх етапах документально-джерелознавчої роботи з групою управлінських документів передбачається застосування всього методологічного комплексу аналітичної критики. Особливе місце займає текстологічний аналіз проектів документів – з'ясування творчих зусиль конкретних авторів поправок, які стоять за ними. Характерно, що документи є продуктом як одиначної так і колективної творчості. Проблема авторства законодавчих документів повинна вирішуватися шляхом встановлення всього кола осіб, пов'язаних зі створенням законопроекту, його обговоренням, редагуванням. Обов'язковим елементом аналізу є з'ясування причин появи документа, вивчення конкретно-історичної ситуації, що зумовила появу управлінського документу.

У документознавчому аналізі мають бути враховані умови і особливості створення управлінських документів, пов'язані з роботою спеціальних комісій і робочих груп; розкрито суперечливість і неузгодженість нормативно-правових документів та проведено їх систематизацію, що включає інкорпо-

рацію й кодифікацію. Аналіз та інтерпретація норм управлінської документації передбачає вивчення структури змісту документа та окремих його правових засад. Необхідно сформулювати, що нового вносить цей управлінський документ порівняно з попередніми.

До характеристик управлінського документообігу військового часу належать відмінності за номенклатурним принципом. У 1941 – 1945 рр. силу закону мали постанови і розпорядження ДКО, РНК та інша військово-оперативна документація надзвичайних органів влади. Тому, цей період означено відсутністю стійкої термінології управлінської документації. Різноманітні за змістом і функційним призначенням управлінські документи мали іноді однакові назви, а однорідні за змістом – іменувалися по-різному. Радянська політична система, заснована на однопартійності, та державний апарат СРСР, незважаючи на їх військово-мобілізаційну спрямованість і тоталітарну сутність, виявилися не спроможними до оборонної війни, а державне управління опинилося в кризовому стані. Існування законодавчої гілки влади в перший рік війни стало невиправданим, громіздка структура рад СРСР ускладнювала схвалення важливих рішень в умовах воєнних дій, а з утворенням ДКО юридично передала йому функцію законотворчості, Верховні Ради перетворилися на орган агітаційних та декларативних закликів до організації боротьби з нацизмом і фашизмом. Надзвичайна система влади створювалася вимушено, в терміновому порядку на вимогу обставин війни. Але концентрація владних повноважень була властивою радянській державі, оскільки ідеологічна сутність комуністичної партійної структури тяжіла до абсолютного контролю над суспільством і посиленням репресивних органів утворюючи, таким чином, тоталітарну конструкцію влади.

Загалом існує багато підходів до структурування управлінських документів, наголошує С. Кулешов. В установі їх можна групувати за такими ознаками, зокрема за послідовністю створення (оригінал, дублікат, копія, витяг з документа); за рівнем доступу (загальнодоступні в установі, для службового користування, секретні); за юридичною силою (що мають юридичну силу і що не мають

юридичної сили). Ці системи однорівневі і не мають подальшого поділу на види. У багаторівневих класифікаціях він пропонує поділяти групи (класи) документів на підгрупи (підкласи), в основі яких знаходяться види номіналів управлінських документів [7].

«Вид номіналу документа може вказувати на тему документа, яка розкривається в його змісті. А зміст управлінського документа містить рішення щодо здійснення управлінської дії, спрямованої на розв'язання кадрових, фінансових питань, питань з основної діяльності, матеріально-технічного постачання тощо. Саме тематика документів є однією з первинних засад для групування документів під час формування їх у справи в діловодстві установи. Тематика управлінських документів також дає підстави для об'єднання видів їх номіналів у певні класи управлінської документації» [7]. В управлінській документації поділ документів відбувається не тільки за тематичною, а й за функціональною ознакою (документи, що виконують організаційну, розпорядчу, первинно-облікову, планову, звітну, статистичну функцію). Об'єднання видів номіналів цих документів дає відповідні класи управлінської документації, які є підкласами управлінської документації.

Радянський управлінський документообіг років Другої світової війни варто групувати відповідно до «базової моделі системи документації» (законодавча документація, громадсько-політична, військово-оборонна, економічна тощо) з подальшою багаторівневою класифікацією за моделлю «управлінської підсистеми документації». В останній С. Кулешов пропонує структурувати управлінські документи на організаційно-розпорядчу, планову, первинно-облікову, бухгалтерсько-облікову, звітно-статистичну групи [7].

Розглядати групу документів нормативного характеру в надзвичайних умовах німецько-радянської війни, що регулюють життя країни загалом та партизанського й підпільного руху зокрема, варто за походженням, за ієрархією надзвичайних органів, підтверджуючи авторство та достовірність інформації конкретного документа або їх комплексу. Необхідно враховувати особливості практики надзвичайних органів влади та реалізацію нормативних доку-

ментів у державі у воєнних умовах. Така централізація й мілітаризація влади та управління була виправдана з позицій воєнного часу, але й знаходила основу в тоталітарній сутності комуністичної ідеології.

На сьогодні комунікаційна роль документів, і чинних і тих що завершили свій життєвий цикл, у справі поєднання суспільних процесів допомагає пояснити швидкість диференціації соціуму на малі групи особливо в умовах віртуалізації інформаційного простору, коли цифрові технології дозволяють швидко і економічно вигідно створювати канали руху інформації. Копіювальні апарати, факси та інші форми недорогого відтворення документальної інформації дозволили групам людей, що мають спільні інтереси, з відносною легкістю і автономією створювати соціальні «світи».

В цих умовах інформація, документація та комунікація не можуть виступати незалежними явищами в соціальній реальності, а є продуктивними поняттями, доступними для розмови про людське життя. Схема акту соціальної комунікації детермінована наявністю

комуніканта, реципієнта, повідомлення (документа), каналу, зворотного зв'язку. Інформативну складову документа представляють знакові системи і коди, що уможливають передачу і сприймання інформації документа. Комунікативні акти, реалізовані управлінським документом, спровоковані метою, мотивами і засобами. В ході розвитку диверсифікації документних комунікацій для методичного забезпечення практичної діяльності застосовано теоретичні основи концепцій документа. Ефективність комунікації забезпечують такі елементи, як середовище поширення змісту, вид документу та інформаційний «шум», усталеність комунікативного процесу владної ієрархії. У процесі документальної комунікації документ обслуговує усі сфери соціуму і виступає каналом, по якому рухається інформація, та джерелом, який акумулює соціально затребувану інформацію. Значення документа в процесі соціальної документальної комунікації обумовлено його функцією каналізації інформації від комуніканта до реципієнта.

Список використаних джерел

1. Архівознавство: Підручник для студентів вищих навчальних закладів України / Авт.: Я.С. Калакура, Г.В. Боряк, Л.А. Дубровина, К.І. Климова, В.П. Ляхоцький, І.Б. Матяш, К.Є. Новохатський, Г.В. Папакін, Р.Я. Пиріг, К.Т. Селіверстова, З.О. Сендик, А.К. Шурубур, М.Г. Шербак. Київ, 1998. 316 с.
2. Бездрабко В.В. Управлінське документознавство [навч. посібник для вузів]. Київ : Четверта хвиля, 2006. 208 с.
3. Боряк Г.В. Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна україніка»: архівні док. ресурси та наук.-інформ. системи / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ, 1995. 348 с.
4. Дубровина Л.А. Классификация и научно-информационное описание коллекций и собраний в Национальной библиотеке Украины им. В.И. Вернадского // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. 2007. Вип. 5. С. 58-80.
5. Керування документаційними процесами: навч. посіб. / М.В. Комова, А.М. Пелешин, Т.М. Білушак; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2013. 187 с.
6. Ковальська Л.А. Джерелознавчий дискурс історії радянського Руху Опору (1941–1945 рр.). Донецьк-Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 462 с.
7. Кулешов С.Г. Управлінське документознавство. Київ, 2003. 57 с.
8. Матяш І.Б. Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 515 с.
9. Швецова-Водка Г.М. Документознавство [навч. посіб.]. Київ : Знання, 2007. 398 с.

References

1. Archival Science. (1998). (Ja.S. Kalakura, Gh.V. Borjak, L.A. Dubrovina, K.I. Klymova, V.P. Ljakhocjkyj, I.B. Matjash, K.Je. Novokhatsjkyj, Gh.V. Papakin, R.Ja. Pyrigh, K.T. Seliverstova, Z.O. Sendyk, A.K. Shurubura, M.Gh. Sherbak, Avt.). Kyiv [in Ukrainian].

2. Bezdrabko, V.V. (2006). Upravlinske dokumentoznavstvo. Kyiv [in Ukrainian].
3. Boriak Gh.V. (1995) Natsionalna apxivna spadshchyna Ukrainy ta derzhavnyi reiestr «Arkheohrafichna Ukrainika». Kyiv [in Ukrainian].
4. Dubrovina, L.A. (2007). Classification and Scientific Information Description of Collections and Collections in the National Library of Ukraine Vernadsky. Libraries of National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Development Trends. (Vol. 5), (P. 58-80). Kiev [in Russian].
5. Keruvannia dokumentatsiinymy protsesamy: navch. posib. (2013). (M.V. Komova, A.M. Peleshchyshyn, T.M. Bilushchak). Lviv [in Ukrainian].
6. Kovalska, L.A. (2015). Source-study Discourse on the History of the Soviet Resistance Movement (1941-1945). Donetsk–Vinnitsa [in Ukrainian].
7. Kuleshov, S.H. (2003) Upravlinske dokumentoznavstvo. Kyiv [in Ukrainian].
8. Matiash, I.B. (2012). Arkhivoznavstvo: metodolohichni zasady ta istoriia rozvytku. Kyiv [in Ukrainian].
9. Shvetsova-Vodka, H.M. (2007) Dokumentoznavstvo [navch. posib.]. Kyiv [in Ukrainian].